

Marzena Trajer, Krystyna Krzyżanowska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

TENDENCJE ZMIAN NA RYNKU MLEKA I MOŻLIWOŚCI WSPÓLDZIAŁANIA ROLNIKÓW W GRUPACH PRODUCENTÓW

TRENDS IN CHANGES ON MILK MARKET AND POSSIBILITIES OF COOPERATION OF FARMERS IN PRODUCER GROUPS

Słowa kluczowe: rynek mleka, grupy producentów rolnych, grupy producentów mleka

Key words: milk market, agricultural producer groups, milk producer groups

Abstrakt. Przedstawiono zmiany na rynku mleka, stan zorganizowania rolników w grupy producenckie, a także wskazano perspektywy ich rozwoju oraz możliwości wsparcia finansowego w ramach PROW 2014-2020. Z przeprowadzonej analizy wynika, że grupy producentów mleka stanowiły 7,5% wszystkich zarejestrowanych grup producentów rolnych. Najwięcej grup producentów mleka funkcjonowało w województwie wielkopolskim. Należy zwrócić uwagę, że w Polsce prawie 73% produkowanego mleka skupują spółdzielnie mleczarskie. Systematycznie zmniejsza się liczba dostawców mleka, przy jednoczesnym wzroście średniej wielkości dostaw hurtowych na dostawcę. Postępującą koncentrację produkcji mleka obserwowano głównie w środkowo-wschodnich rejonach Polski, które ze względu na warunki przyrodnicze, tradycję i kulturę rolną skupiają 2/3 krajowego поголовia krów mlecznych oraz produkcji mleka.

Wstęp

Organizowanie się rolników w grupy producenckie, jak wskazują na to wieloletnie doświadczenia europejskie i światowe, pozwala na zwiększenie efektywności gospodarowania, sprawne funkcjonowanie na rynku produktów rolnych, wspólne zaopatrywanie się w środki do produkcji oraz łatwiejsze docieranie do informacji rynkowej. Integracja producentów, zarówno pozioma jak i pionowa, ułatwia wprowadzanie na rynek dużych i jednolitych partii towaru o zapewnionej powtarzalnej jakości oraz nawiązywanie bezpośrednich kontaktów z odbiorcami produktów, co prowadzi do skracania łańcuchów dostaw. Współdziałanie w grupie lub organizacji producentów ogranicza rolę pośredników, przyczynia się to do większej opłacalności produkcji i zwiększenia dochodów producentów, budowania przez nich stabilniejszej pozycji na rynku, a jednocześnie pozwala na zapewnienie dbałości o jakość wytwarzanych produktów [*Projekt Programu... 2014*]. Współczesne trendy ekonomiczne, takie jak globalizacja, integracja oraz rozwój współzależności wymuszają współpracę rolników. Propagowane od wielu lat działania dotyczące tworzenia grup producenckich w Polsce zaczęły już przynosić rezultaty, choć nie są one imponujące [Józwiak 2013]. Wzrost zainteresowania tworzeniem grup producenckich zaobserwować można po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej (UE). Według stanu na 4 kwietnia 2014 r. w Polsce zarejestrowano 1379 grup producentów rolnych (GPR). Zrzeszały one hodowców zwierząt gospodarskich, producentów mleka, drobiu, jaj, rolników uprawiających zboża i nasiona roślin oleistych. Producenci mleka zorganizowani byli w 104 grupach, w tym 53 grupy prowadziły działalność na terenie województwa wielkopolskiego. W ostatnich 10 latach w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na utworzenie grup przekazano 542 mln zł. Środki finansowe pomogły grupom producenckim w prowadzeniu działalności administracyjnej, a także wspierały ich rozwój przez zakup maszyn i urządzeń rolniczych, środków produkcji i inwestycje w budynki i obiekty gospodarcze [*Grupy producenckie... 2014*].

Material i metodyka badań

Celem badań było przedstawienie zmian na rynku mleka, stanu zorganizowania rolników w grupy, a także wskazanie perspektyw ich rozwoju oraz możliwości wsparcia finansowego w ramach PROW 2014-2020. Wykorzystano dane wtórne pochodzące z Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi (MRiRW), Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR), Agencji Rynku Rolnego (ARR), Krajowej Rady Spółdzielczej (KRS), a także informacje zawarte w krajowych i unijnych aktach prawnych oraz literaturę przedmiotu. Wyniki analizy przedstawiono w formie opisowej, tabelarycznej i graficznej.

Tendencje zmian na rynku mleka w Polsce

Produkcja mleka jest w Polsce jedną z ważniejszych gałęzi produkcji rolniczej. Z uwagi na korzystne warunki przyrodnicze i długą tradycję chowu bydła, Polska jest szczególnie predysponowana do rozwijania tej gałęzi produkcji. Produkcją mleka zajmują się przede wszystkim gospodarstwa położone w rejonach o sprzyjających warunkach do chowu krów mlecznych, posiadające odpowiedni zasób użytków zielonych [Cieślak 2010]. W latach 70. XX wieku pogłowie bydła w Polsce przekraczało 13 mln szt., w tym około 6 mln szt. stanowiły krowy. Po zmianach systemowych w 1989 roku zmniejszyła się globalna produkcja mleka – z 15 mld kg w 1990 roku do 12 mld kg w 2012 roku. Był to efekt spadku pogłowia krów z 5 mln szt. w 1990 roku do około 2,6 mln szt. w 2012 roku, przy jednoczesnym wzroście wydajności mlecznej krów z około 3,5 tys. kg/krowę do około 5 tys. kg/krowę. Zmniejszyła się liczba gospodarstw utrzymujących krowy [Ziętara, Adamski 2014]. Informacje dotyczące liczby gospodarstw utrzymujących krowy oraz stanu pogłowia krów przedstawiono w tabeli 1.

W 2004 r., (tj. w roku wstąpienia Polski w struktury UE), liczba gospodarstw utrzymujących krowy wynosiła 737 tys., a liczba krów 2,8 mln szt. Tempo koncentracji pogłowia krów uległo przyspieszeniu po 2002 r., w związku z wdrażaniem unijnych standardów. Polscy rolnicy, aby sprostać wymaganiom sanitarno-weterynaryjnym, musieli zmodernizować zaplecze produkcyjne. Ze względu na wysokie koszty takiego przedsięwzięcia, część gospodarstw (zwłaszcza małych) zrezygnowała z produkcji mleka [Analizy i prognozy... 2013]. W Polsce trwa proces koncentracji i intensyfikacji produkcji mleka [Trajer, Sych-Winiarek 2012]. Po akcesji Polski do UE najbardziej (o 57%) zmniejszyła się liczba gospodarstw utrzymujących 1-2 krowy, a zatem gospodarstw produkujących mleko na własne potrzeby. Nadal notowano duży udział gospodarstw utrzymujących małe stada, tj. do 9 krów. W 2012 roku wśród 380 tys. gospodarstw aż 300 tys. utrzymywało stada krów mniejsze niż 9 szt. Przybyło jednocześnie gospodarstw mających stada liczące 10-29 krów [Seremak-Bulge 2013].

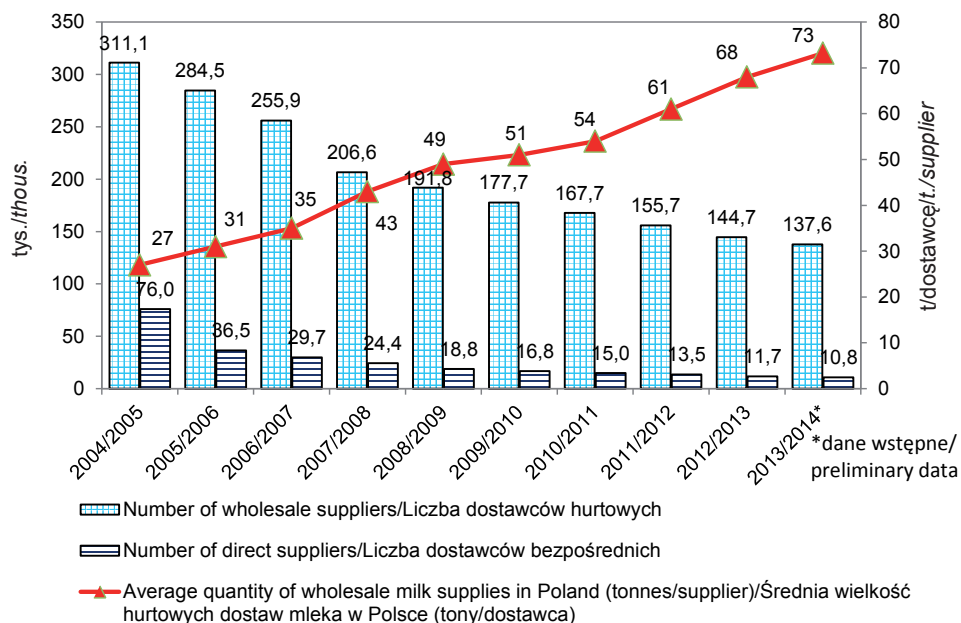
Tabela 1. Gospodarstwa utrzymujące krowy, pogłowie i średnia liczba krów w gospodarstwie

Table 1. Dairy farms, headage and average number of cows per farm

Lata/ Years	Liczba gospodarstw utrzymujących krowy [tys.]/ Number of dairy farms [thous.]	Pogłowie krów ogółem [tys. szt.]/Total headage of cows [thous. pcs]	Średnia liczba krów w gospodarstwie [szt.]/Average number of cows per farm [pcs.]
1990	1831	5000	2,7
1996	1309	3575	2,7
2002	875	2904	3,3
2003	810	2897	3,6
2004	737	2796	3,8
2005	730	2795	3,8
2007	657	2787	4,2
2009	495	2688	5,4
2010	454	2656	5,9
2011	428	2626	6,1
2012	380	2578	6,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Seremak-Bulge, Pieniążek 2005] oraz danych GUS

Source: own study based on [Seremak-Bulge, Pieniążek 2005] and GUS data



Rysunek 1. Liczba dostawców mleka i średnia wielkość dostaw mleka w Polsce

Figure 1. Number of milk suppliers and average quantity of milk deliveries in Poland

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Agencji Rynku Rolnego [Analizy i prognozy... 2013]

Source: own study based on Agricultural Market Agency data [Analizy i prognozy... 2013]

W latach 1996-2012 liczba gospodarstw w tej grupie zwiększyła się trzykrotnie, a utrzymywane w nich pogłowie krów wzrosło prawie czterokrotnie. W 2012 roku liczba gospodarstw utrzymujących krowy była o 48% mniejsza niż w roku przystąpienia Polski do UE. W tym okresie pogłowie krów zmniejszyło się o 8%, a statystyczne stado krów wzrosło do 6,8 szt. Wzrosła także koncentracja produkcji, o czym świadczy zmniejszenie się liczby dostawców hurtowych mleka – z 311 tys. w roku kwotowym 2004/2005 do 138 tys. w roku kwotowym 2013/2014 (rys. 1).

Proces koncentracji produkcji mleka szczególnie widoczny był w gospodarstwach towarowych, czyli posiadających kwoty mleczne. Na koniec roku kwotowego 2013/2014 (31 marca 2014 r.) było o 56% mniej dostawców hurtowych mleka oraz o 86% mniej dostawców bezpośrednich niż na koniec pierwszego roku (2004/2005) funkcjonowania polskiej branży mleczarskiej w ramach wspólnej polityki rolnej (WPR). Średnia wielkość hurtowych dostaw mleka wzrosła w tym okresie 2,7 razy. W UE rynek mleka poddany regulacji podaży polegającej na kwotowaniu produkcji. System ten będzie obowiązywał do 31 marca 2015 roku. Przez dziesięć lat funkcjonowania systemu kwotowania w Polsce kwota krajowa została zwiększona o 12% – z 8,96 mld kg w roku kwotowym 2004/2005 do 10,06 mld kg w roku kwotowym 2013/2014 [Sprawozdanie z działalności... 2014]. Według wstępnych danych przekroczenie limitu kwoty hurtowej w Polsce o 2,4% wystąpiło w roku kwotowym 2005/2006, o 0,14% w 2012/2013 i o 1,7% w 2013/2014. Polska należy do grupy państw członkowskich, które w ostatnich latach najpełniej wykorzystywały limity produkcji [Guba, Dąbrowski 2012]. Kraj nasz jest liczącym się producentem mleka w UE, gdyż jej udział w produkcji wynosi 8,5%, a w skupie 7%. Większe ilości mleka produkują Niemcy, Francja, Wielka Brytania, a większe dostawy do przemysłu występują we Włoszech i w Holandii [Szajner 2014].

Innym obserwowanym zjawiskiem w Polsce jest regionalizacja produkcji mleka. Najwięcej mleka produkuje się w województwach: mazowieckim, podlaskim i wielkopolskim [Szatkowski 2014]. Koncentracja produkcji oraz postęp hodowlany sprzyja wzrostowi wydajności mlecznej, która rekompensuje zmniejszającą się liczbę krów i pozwala utrzymywać produkcję mleka na

względnie stabilnym poziomie około 12 mld litrów rocznie. W 2012 roku wartość towarowej produkcji mleka osiągnęła poziom 12,7 mld zł (w porównaniu z 7,9 mld zł w roku 2004), co stanowiło 17% towarowej produkcji rolniczej ogółem. Jednocześnie wzrasta towarowość produkcji, która w 2013 roku osiągnęła poziom 84% w stosunku do 76% w 2004 roku. W grudniu 2013 roku pogłowie krów mlecznych wynosiło 2299 tys. szt. i było o 431 tys. szt. (16%) mniejsze niż w grudniu 2004 roku. Z badań Ziętary [2012] wynika, że czynnikiem decydującym o opłacalności produkcji mleka jest skala produkcji. W latach 2008-2010 dochód na poziomie parytetowym uzyskiwali rolnicy utrzymujący minimum 17 krów o wydajności 4600-4990 kg mleka. W 2009 roku przy niższych cenach mleka skala ta była niewystarczająca. Szanse rozwojowe mieli rolnicy utrzymujący przynajmniej 33 krowy mleczne o wydajności 5500-5900 kg mleka [Ziętara 2012].

Globalizacja rynku mleka i produktów mleczarskich ma znaczący wpływ na poziom cen mleka w Polsce. Utrzymujący się w 2013 roku światowy popyt na produkty mleczarskie przyczynił się do wzrostu cen skupu mleka zarówno w UE, jak i w Polsce. W maju 2014 roku przeciętna krajowa cena mleka wyniosła 139,89 zł/hl i była o prawie 11% wyższa niż rok wcześniej [Ceny produktów... 2014]. W Polsce ceny mleka pozostają konkurencyjne w stosunku do cen notowanych w UE. W handlu zagranicznym produktami mleczarskimi Polska od 2003 roku uzyskuje dodatnie saldo [Ziętara, Adamski 2014]. W 2013 roku wpływy z eksportu artykułów mleczarskich osiągnęły rekordowy poziom 1687 mln euro i były 2,7 razy większe niż w 2004 roku. W tym czasie wartość importowanych produktów wzrosła do 693 mln euro w porównaniu z 112 mln euro w roku akcesji. Dodatnie saldo w 2013 roku ukształtowało się na poziomie 994 mln euro w stosunku do 506 mln euro w 2005 roku.

Czynnikiem określającym rolę produkcji mleka jest udział produktów przemysłu mleczarskiego w eksporcie. W 2013 roku udział produktów mleczarskich w wartości eksportu produktów rolno-spożywczych wyniósł 8%. Produkty mleczarskie są eksportowane przede wszystkim na rynek UE-28, a głównymi konkurentami na tym rynku są kraje UE-15. Na krajowym rynku mleka i jego przetworów następuje nadwyżka podaży nad popytem, która mierzona wskaźnikiem samowystarczalności wynosi około 112% [Szajner 2014]. Przewiduje się, że do 2020 roku Polska pozostanie eksporterem netto, przede wszystkim dzięki rozwojowi eksportu serów oraz produktów świeżych i mleka w proszku, ale poziom salda handlu zagranicznego branży mleczarskiej obniżyć będzie ujemne saldo w handlu masłem [Baer-Nawrocka i in. 2012]. Wyróżnikiem polskiego przemysłu mleczarskiego jest wysoki w porównaniu z innymi branżami stopień powiązania producentów surowca z przetwórstwem. Spółdzielnie mleczarskie w Polsce skupują prawie 73% produkowanego mleka [Szatkowski 2014].

Stan zorganizowania rolników w grupy producentów mleka

Specyfika surowca, jakim jest mleko (skład i jakość) utrudnia realizację wspólnej sprzedaży w ramach grup producenckich. Rolnicy próbujący wspólnie sprzedawać mleko najczęściej posiadają indywidualne zbiorniki chłodzące na mleko. Poddawane jest ono indywidualnej ocenie, a jedynie wspólnie występują oni podczas negocjacji cenowych z odbiorcą mleka. Mimo że współpraca w zakresie wspólnej sprzedaży jest trudna, dotychczasowe doświadczenia pokazują, że jest możliwa [Parzonko 2013]. Do 4 kwietnia 2014 roku zarejestrowano w Polsce 104 grupy producentów mleka (tab. 2).

W analizowanym okresie liczba grup producentów mleka w Polsce wzrosła czterokrotnie. Aktualnie ponad połowa grup producentów mleka funkcjonuje na terenie województwa wielkopolskiego, w którym odnotowano siedmiokrotny wzrost ich liczby w stosunku do stanu z 2009 roku (tab. 3).

Formą prawną najczęściej wybieraną przez producentów mleka była spółdzielnia (51%) oraz spółka z o.o. (48%). Tylko jedna grupa działa w formie zrzeszenia.

Analiza efektywności ekonomicznej gospodarstw funkcjonujących w ramach GPR przeprowadzonych przez Instytut Zootechniki – Państwowy Instytut Badawczy potwierdziła, że integracja pozioma jest istotnym czynnikiem wpływającym na poprawę opłacalności produkcji mleka. W gospodarstwach funkcjonujących w ramach grupy cena sprzedaży mleka była średnio wyższa o 0,10 zł/l od ceny, którą uzyskał na rynku rolnik niezrzeszony [Borecka i in. 2012].

Tabela 2. Liczba grup producentów mleka według województw w latach 2009-2014
 Table 2. Number of milk producer groups according to provinces in the years 2009-2014

Województwa/ Provinces	Grupy producentów mleka/Milk producers groups				wskaźnik zmian/ indicator of changes (2009 = 100)
	stan na 31.12.2009 r./ state as on 31.12.2009*		stan na 04.04.2014 r./ state as on 04.04.2014**		
	liczba/ number	odsetek/ percentage	liczba/ number	odsetek/ percentage	
Dolnośląskie	0	0,0	3	3,0	-
Kujawsko-pomorskie	4	15,4	4	3,8	100,0
Lubelskie	-	-	-	-	-
Lubuskie	3	11,5	7	6,7	233,3
Łódzkie	0	0,0	2	1,9	-
Małopolskie	-	-	-	-	-
Mazowieckie	4	15,4	13	12,5	325,0
Opolskie	1	3,9	1	1,0	100,0
Podkarpackie	0	0,0	4	3,8	-
Podlaskie	2	7,7	1	1,0	50,0
Pomorskie	3	11,5	5	4,8	166,7
Śląskie	0	0,0	2	1,9	-
Świętokrzyskie	0	0,0	2	1,9	-
Warmińsko-mazurskie	-	-	-	-	-
Wielkopolskie	7	26,9	53	51,0	757,1
Zachodniopomorskie	2	7,7	7	6,7	350,0
Ogółem/Total	26	100,0	104	100,0	400,0

Źródło: * [Organizowanie się... 2010], ** opracowanie własne na podstawie [www.minrol.gov.pl, 2014]
 Source: * [Organizowanie się... 2010], ** own study based on [www.minrol.gov.pl, 2014]

Tabela 3. Grupy producentów mleka według form prawnych

Table 3. Groups of milk producers according to legal forms

Forma prawna/ Legal form	Grupy producentów mleka w roku/ Groups of milk producers in year			
	2009*		2014**	
	n = 26	%	n = 104	%
Spółka z o.o./ Ltd company	6	23,1	50	48,1
Spółdzielnia/ Cooperative	20	76,9	53	50,9
Zrzeszenie/ Union	0	0,0	1	1,00
Stowarzyszenie/ Association	-	-	-	-

Źródło: jak w tab. 2
 Source: see tab. 2

Tworzenie grup i organizacji producentów w perspektywie finansowej 2014-2020

Zgodnie z rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 Komisja Europejska opowiedziała się za dalszym wspieraniem tworzenia i funkcjonowania grup i organizacji producentów. W Polsce działanie „Tworzenie grup i organizacji producentów” zostało zapisane w projekcie PROW na lata 2014-2020 (PROW 2014-2020). Celem działania skierowanego do grup i organizacji producentów jest dostosowanie procesu produkcyjnego do wymogów rynkowych, wspólnego wprowadzania towarów do obrotu, w tym przygotowanie do sprzedaży, centralizacja sprzedaży, dostarczanie do odbiorców hurtowych oraz ustanowienia wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji, ze szczególnym uwzględnieniem wielkości produkcji i dostępności. Dodatko-

wym celem jest także realizacja innych działań, które mogą być przeprowadzane przez grupy i organizacje producentów, takie jak rozwijanie umiejętności biznesowych i marketingowych oraz organizowanie i ułatwianie procesów wprowadzania innowacji. Beneficjentami tego działania mogą być GPR, które powstają od 1 stycznia 2014 roku, działające jako przedsiębiorcy, składające się z osób fizycznych, które spełnią dodatkowe warunki kwalifikowalności oraz organizacje producentów, które powstają od 1 stycznia 2014 roku, działające jako przedsiębiorcy, składające się z osób fizycznych lub prawnych, które spełnią dodatkowe warunki kwalifikowalności. Podmioty te powinny wykonywać swoją działalność jako mikro, małe lub średnie przedsiębiorstwo. Pomoc może być przyznana wnioskodawcy, który spełnia następujące warunki:

- łączy producentów jednego produktu lub grupy produktów, którzy nie byli członkami grupy producentów/wstępnie uznanej grupy producentów/organizacji, utworzonej ze względu na ten sam produkt lub grupę produktów, której przyznano pomoc na rozpoczęcie działalności ze środków UE po 1 maja 2004 roku;
- przedłoży biznesplan i zadeklaruje jego realizację w celu osiągnięcia jego założeń w trakcie trwania 5-letniego okresu wsparcia.

Wsparcia nie przewiduje się na tworzenie grup i organizacji producentów w kategorii: drób żywy (bez względu na wiek), mięso lub jadalne podroby drobiowe (świeże, chłodzone, mrożone). W projekcie PROW przewidziano preferencje w przyznawaniu pomocy dla grup i organizacji producentów:

- 1) zorganizowanych w formie spółdzielni;
- 2) zrzeszających producentów w następujących kategoriach: produkty wysokiej jakości objęte art. 16 rozporządzenia PE i Rady (UE) nr 1305/2013, w szczególności rolnictwa ekologicznego, świnie żywe, prosięta, warchlaki, mięso wieprzowe (świeże, chłodzone, mrożone), bydło żywe (zwierzęta rzeźne lub hodowlane), mięso wołowe (świeże, chłodzone, mrożone), owce lub kozy żywe, zwierzęta rzeźne lub hodowlane, wełna owcza lub kozia strzyżona potna, mięso owcze lub kozie (świeże, chłodzone, mrożone), skóry owcze lub kozie surowe (suszone), miód naturalny lub jego produkty pszczele, rośliny w plonie głównym, całe lub rozdrobnione, uprawiane z przeznaczeniem na cele energetyczne lub do wykorzystania technicznego, szyszki chmielowe;
- 3) zrzeszających jak największą liczbę członków w danej kategorii;
- 4) zrzeszających producentów, w gospodarstwach których produkcja objęta została dobrowolnym ubezpieczeniem.

W trzeciej edycji PROW przewidziano wsparcie: 10% w pierwszym roku, 8% w drugim, 6% w trzecim, 5% w czwartym, 4% w piątym. Maksymalnie przewidziano równowartość 100 tys. euro w każdym roku pięcioletniego okresu pomocy [*Projekt Programu... 2014-2020*].

Wnioski

W Polsce obserwowany jest zarówno spadek liczby gospodarstw utrzymujących krowy, jak i pogłowia krów mlecznych. Jednocześnie wzrasta średnia wielkości stada w gospodarstwie. Rolnicy coraz chętniej zrzeszają się w grupy producentów mleka, aby mieć większą siłę przetargową z mleczarniami i zdobyć większą niezależność na rynku mleka w przyszłości w związku z odstąpieniem od systemu kwotowania produkcji mleka od 1 kwietnia 2015 roku. Ma to szczególne znaczenie na terenach, na których nie ma silnie rozwiniętej spółdzielczości mleczarskiej.

W badanym okresie zaobserwowano szybkie tempo zmian technologiczno-organizacyjnych produkcji mleka w Polsce. Należy spodziewać się, że będą one kontynuowane, ponieważ są niezbędne do poprawy efektywności produkcji i konkurencyjności branży na rynku unijnym i rynkach krajów trzecich. Nadal będzie postępował proces koncentracji produkcji, korzystny zarówno z punktu widzenia efektywności produkcji, jak i poprawy pozycji konkurencyjnej producentów mleka w łańcuchu żywnościowym.

Po akcesji Polski do UE pojawiły się możliwości skorzystania ze środków unijnych na rozwój GRP. Odnotowano wzrost tempa ich powstawania, w tym również tworzenia grup producentów mleka. Komisja Europejska w nowej perspektywie finansowej na lata 2014-2020 opowiedziała się za dalszym wsparciem finansowym grup i organizacji producentów. W Polsce pomoc tę określono w działaniu „Tworzenie grup i organizacji producentów” zapisanym w projekcie PROW 2014-2020.

Literatura

- Analizy i prognozy rynkowe, Rynek mleka. 2013:* Biuro Analiz i Programowania ARR, Informacja o sytuacji na rynku rolno-żywnościowym z elementami tendencji rozwojowej Nr 07/2013, 23-24, www.arr.gov.pl
- Baer-Narocka A., Grochowska R., Kiryluk-Dryjska E., Seremak-Bulge J., Szajner P. 2012: *Światowy rynek mleka i jego wpływ na polskie mleczarstwo po zniesieniu kwot mlecznych*, Program Wieloletni 2011-2014, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 140.
- Borecka A., Szumiec A., Sowuła-Skrzyńska E. 2012: *Oplacalność produkcji mleka w gospodarstwach funkcjonujących w ramach grupy producentów rolnych*, Roczn. Nauk. SERiA, t. XIV, z. 1, 66.
- Ceny produktów rolnych w maju 2014 r. Informacje bieżące. Wyniki wstępne.* 2014: GUS, Warszawa.
- Cieślak J. 2010: *Produkcja i przetwórstwo mleka w regionie o rozdrobnionym rolnictwie (studium na przykładzie Małopolski)*, Zesz. Nauk. Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, nr 468, z. 345, Wyd. Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie, 7.
- Guba W., Dąbrowski J. 2012: *Deregulacja rynku mleka w Unii Europejskiej – skutki i zalecenia dla Polski*, Roczn. Nauk Rol., seria G, t. 99, z. 1, Warszawa, 40.
- Grupy producenckie: razem po sukces.* 2014: Biuletyn Informacyjny, MRiRW, ARiMR, nr 5, 41.
- Jóźwiak W. 2013: *Polskie rolnictwo i gospodarstwa rolne w pierwszej i drugiej dekadzie XXI wieku (2)*, Program Wieloletni 2011-2014, IERiGŻ-PIB, nr 87, Warszawa, 48.
- Organizowanie się gospodarce polskich rolników po 1990 roku*, M. Martynowski (red.). 2010: Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa, lipiec, 22.
- Parzonko A. 2013: *Globalne i lokalne uwarunkowania rozwoju produkcji mleka*, Wyd. SGGW, Warszawa, 186-187.
- Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 (PROW 2014-2020) z dnia 7 kwietnia 2014 r.* 2014: MRiRW, www.minrol.gov.pl, dostęp 17.05.2014 r.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005*, Dz.U. L 347 z 20.12.2013, 487.
- Seremak-Bulge J., Pieniążek K. 2005: *Zmiany struktur produkcyjnych, [w:] Rozwój rynku mleczarskiego i zmiany jego funkcjonowania w latach 1990-2005*, Program Wieloletni 2005-2009, IERiGŻ-PIB, nr 21, Warszawa, 103.
- Seremak-Bulge J. 2013: *Restrukturyzacja produkcji mleka*, [w:] *Rynek mleka stan i perspektywy*, Analizy Rynkowe, nr 44, Warszawa, 34.
- Sprawozdanie z działalności Agencji Rynku Rolnego w 2013 roku*, 2014: Agencja Rynku Rolnego, www.arr.gov.pl, Warszawa, 32.
- Szajner P. 2014: *Wahania sezonowe na rynku mleka w Polsce i w UE-15*, Zesz. Nauk. SGGW, „Problemy Rolnictwa Światowego”, t. 14 (XXIX), z. 1, 120-122.
- Szatkowski R. 2014: *Wpływ członkostwa w UE na rynek mleka w Polsce*, Przeg. Mlecz., nr 3, 28.
- Trajer M., Sych-Winiarek J. 2012: *Agencja Rynku Rolnego monitoruje i wspiera rynek mleka*, Przeg. Mlecz., nr 6, 36.
- Ziętara W. 2012: *Organizacja i ekonomika produkcji mleka w Polsce, dotychczasowe tendencje i kierunki zmian*, Roczn. Nauk Rol., seria G, t. 99, z. 1, 56.
- Ziętara W., Adamski M. 2014: *Skala produkcji, efektywność i konkurencyjność Polskich gospodarstw wyspecjalizowanych w produkcji mleka*, Zag. Ekon. Rol., nr 1(97), 113.
- www.minrol.gov.pl, dostęp: 4.04.2104.

Summary

The article explains trends in changes on milk market, state of farmers groups' organization and indicates prospects for their development and financial support under RDP 2014-2020. The results of conducted analysis indicate that groups of milk producers constitute 7.5% of all registered groups of agricultural producers. Most of the milk producers groups conduct their activity in Wielkopolskie province. It should be noted that in Poland nearly 73% of produced milk is purchased by milk cooperatives. The number of milk suppliers is systematically decreasing while the average quantity of wholesale deliveries per supplier is increasing. Progressive concentration of milk production is mainly observed in middle-east regions of Poland which concentrate 2/3 of national headage of milk cows and milk production because of tradition as well as natural and agricultural conditions.

Adres do korespondencji
mgr inż. Marzena Trajer, dr hab. Krystyna Krzyżanowska, prof. SGGW
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych
ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa
e-mail: krystyna_krzyzanowska@sggw.pl, trajer@op.pl